

Kakor je razvidno, je elipsa zlasti pogostna v stavkih s prislovi in prislovnimi izrazi. Ti pa dobe včasih poseben pomen. Poskušajmo analizirati stavek: ga še ni domov. Prislov »domov« nima tu pravega logičnega mesta. Docela logično bi bilo: »še ni prišel domov« ali »ga še ni doma«. Od kod »domov« v stavku: ga še ni domov? Očitno iz neizrečenega stavka, ki ga govoreči v govoru izpusti, nezavestno pa njegovo misel izrazi v formuliranem stavku s tem, da prislov v njem zamenja s prislovom neformuliranega stavka. Drug primer: vsaj menili se niso več o njem, ker jim je bil izpred oči. Očitno sta tudi ta dva stavka strnjena v enega samega in drugi stavek je zamenjal svoj prislov s prislovom prvega. Podobno si moramo razložiti stavek: je že iz nevarnosti. Rešil se je iz nevarnosti, zato je zdaj iz nevarnosti. Tako stavek »je že iz nevarnosti« ne pove samo, da zdaj ni v nevarnosti, temveč še to, da je bil v nevarnosti, da pa se je iz nje pravkar rešil.

Včasih stoji prislov ali prislovna zveza namesto celega stavka, ki pa si ga lahko v mislih dopolnimo iz vsebine istega ali prejšnjega stavka. Naj vzamem dva primera iz del Janka Kersnika:

Sodnik je bil v tem sedel na koncu mize, kjer je stal njegov kozarec, ter zadovoljno tlačil tobak iz obrobljenega mehurja v svojo pipo. Tlačiti tobak iz mehurja, ta stavek sam zase nima smisla, ker se upira pomenu glagola tlačiti. Tobak jemljemo, zajemamo iz mehurja in ga tlačimo v pipo. Zloženi stavek pa je tak, kot ga je pisatelj zapisal, vendarle popolnoma razumljiv, čeprav je skrajšan in mu manjka cel stavek in je vrh tega zagrešil še pomensko nepravilnost.

Drug primer iz istega pisatelja: In pred leti bi imel biti imenovan svetovalcem v Ljubljani — sam predsednik mi je pisal, naj prosim tja. *Prosim tja* je samo zase brez pomena, iz zveze s prejšnjim stavkom pa nam postane pomen popolnoma jasen. Neokrnjeni stavek bi se glasil: »naj prosim za premestitev tja« ali pa »naj prosim, da me premeste tja«.

Elipse v govoru kako nehotе nastajajo, so po svoje logične nepravilnosti, a če niso v škodo razumljivosti, jih ne moremo šteti med napake, so celo jezikovne pridobitve, ker krajšajo govor, ne da bi ga delale manj jasne.

V sintaksi in besedotvorju imajo elipse pomembno vlogo tudi zato, ker so iz njih nastali in še nastajajo prislovi in prislovne zveze.

Ivan Tominec

Slovniške in pravopisne drobtine

»JE MOČ« IN »ITALIJANSKA PISA«

Lepega dne — zdi se mi, da je bilo kmalu po začasni združitvi Ljudske pravice z Borbo — se je v tem slovenskem listu pojavil izraz »je moč«, na primer: Vse mednarodne spore je moč rešiti na miroljuben način. Nisem proti temu izrazu, celo všeč mi je, ker ga je uporabljala tudi naša rajna mama, Primorka; čudno pa se mi zdi, da je v Ljudski pravici že v nekaj dneh, v drugih časnikih pa malo kasneje, skoraj docela izpodrinil vse sinonime: se da(jo), je mogoče, lahko + indikativ. Mar so se vsi najrazličnejši časnikarji kar na prvi pogled zaljubili v to na novo oživljeno besedo, da so čez noč pozabili vse druge? Ne verjamem. Najbrž se je vanjo zaljubil le kdo od Ljudske pravice, in to tako goreče, da je svoji ljubezni na ljubo začel preganjati vse njene tekmice tudi iz pisanja drugih ljudi. Ponavljam, da nisem proti njegovemu konjičku, toda uporablja naj se zmerno, tu in tam, za priboljšek, *predvsem pa naj se piše pravilno, torej z i: je moči, saj je môči vendar nedoločnik* — tako kot péči ali rêči.

Ob tem primeru sem se spomnil še na nekaj: na »miroljubni način«. Mnogi pisci že nekaj časa ne ločijo več pridevnikov *miroljuben* in *miren*. Mirno ljudstvo še ni nujno tudi miroljubno in narobe: tudi miroljubno ljudstvo je kdaj pa kdaj prisiljeno v boj. V teh časih si želimo predvsem tega, da bi velike sile privolile v mir, pa četudi ne iz čiste ljubezni do miru. Želimo si miru bolj kot miroljubnosti, ki sama po sebi še ne zagotavlja miru. Pisec omenjenega stavka bi bil svoje mnenje najbrž natančneje izrazil z besedami, da se dajo vsi mednarodni spori rešiti (ali poravnati) *na miren način*, če se že ni hotel zadovoljiti s preprostim prislovom *mirno*.

Druga razvada, ki se je prav zadnje čase neverjetno naglo razpasla po naših listih, pa so izrazi, kot »v italijanski Pisi«, »nemškem Münchenu«, »francoskem Marseillu«. Preden sem prvič naletel na te, zdaj že vsakdanje, primere ohlapnega izražanja v naših listih, sem jih večkrat videl v ameriških časnikih in že tam so mi šli na živce, čeprav jih angleščina morda dopušča. V slovenščini pa je po mojem tako izražanje nedopustno, ker je ne le zoprno, ampak tudi nepravilno. S »francoskim Brestom« bi se še nekako sprijaznil, če ga je pisec označil tako iz bojazni, da ga ne bi zamenjali z Brestom pri Igu. Toda »italijanska Pisa«? Ali časnikar namiguje, da je še kje kakšna Pisa zunaj Italije? Še bolj me moti »zahodnonemški München«. Zdaj, ko smo vajeni dveh Nemčij, človek nehote pomisli, da bi utegnil biti kak München tudi v Vzhodni Nemčiji. Razumem, da se časnikarjem mudi, ne verjamem pa, da ne bi utegnili namesto »v italijanski Pisi« zapisati v »italijanskem mestu Pisi«.

Davorin Bažec

NAPACNE ZVEZE

1. Zadnji čas pogosto beremo besedo *aspekt*, toda največkrat v napačni zvezi, ki kaže, da besede ne razumemo prav. Beseda *aspekt* je iz latinščine in pomeni zunanjo podobo, videz kake stvari, kakšna je kaka stvar na zunanjo po svoji podobi, po videzu. Zato ima vsaka stvar svoj aspekt (= podoba, videz, obraz, zunanost). Če pa beremo zveze, kakor: *Aspekt na osvobajanje človeka* (Naši razgledi VII, 11, 261) ali ... *aplikacija modernih slikarskih aspektov na dramatiko* (Lj. Pr. XXIV, 231, 6/č), je očitno, da so dali besedi *aspekt* pomen 'pogled na kaj'. Tega pomena beseda *aspekt* nima in ji je podtaknjen, zato je seveda tudi zveza *aspekt na kaj* napačna. V omenjenih primerih je torej prav samo: pogled na osvobajanje človeka in aplikacija modernih slikarskih pogledov na dramatiko. Seveda je domači pogled tako preprost in vsem razumljiv, da ga je pač treba zamenjati s čim bolj učenim in skrivnostnim — torej *aspekt*; kaj zato, če besedi popačim pomen, učenjo je pa lè.

2. Tudi ta zveza me je zadnji čas že večkrat presenetila in se vprašujem, od kod se je vzela, če berem: ... *mu čestita ob uspehu na referendumu* (Sl. Por. XIX, 233, 3/a spodaj). Morda je vplivala tu še zveza *komu čestitati na čem* namesto *k čemu* ali *ob čem*, vendar je gotovo, da je tu vezal člankar *uspeh na referendumu*. Zveze glagola *uspeti* so drugačne: *uspeti v čem*, *pri kakem podjetju*, *delu*, *v pisanju*, *v dokazovanju*, *pri volitvah*, *pri izdajanju*, *pri snovanju*, *s poskusi*, *s kupčijo* itd. Zato tudi pri glagolskem samostalniku: *uspeh v pisanju*, *snovanju*, *dokazovanju*, *pri volitvah*, *pri izdajanju*, *pri delu*, *pri podjetju*, *s poskusi*, *s kupčijo* itd. Tako mora biti tudi: *uspeh pri referendumu*. Tisti na je najbrž iz iste korenine kakor: *delam na čem*, po nem. *an einer Sache*, franc. *à qc*. Take zveze so slovenščini še zmeraj tuje in naj ji tudi ostanejo.

B. J.

ZLORABA PREDPONE »V«

Res ni dneva, da ne bi vdrl v naš jezik kak nov izraz, potreben zaradi pridobitve nove dobe ali pa čisto nepotreben, ker imamo že davno kaj pristno svojega, domačega in lepšega. Največ neprijetnih novosti nam posredujejo v časnikih gospodarstveniki, ki preslabo prebavljajo snov iz tujih virov, pa tudi knjige nam že delijo nauke tako, da so pogosto samo besede slovenske ali pa niti te ne.

Svoje dni so naši ljudje pridelano vino *spravljali* v kleti, danes pa ga morajo *vkletiti*, ker je neki strokovnjak nekje bral »*einkellern*«. Včasih so razno blago ali pridelke *okovarjali* v skladiščih, danes pa ga radi *vskladiščujejo*, ker vedo, da je to *einlagern*. Še pred leti so otroke šolam *dodeljevali* in jih tam *vpisovali*, sedaj pa jih morajo *všolati*, ker je to *einschulen*. Tako izražanje je idiomatska posebnost nemškega in še kakega drugega jezika, za nas pa ni, ker se s primernim glagolom lepše in za vsako dejanje primerno izražamo.

Pomislimo, kam bi prišli, če bi hoteli vse izražati s predpono: Ključavnico bi morali voljiti (einölen), ker je ne bi mazali z oljem; šivanko bo treba vnititi (einfädeln), skuho bodo kuharice vmaslile ali vmastile (einschmalzen), ker zábele ne bo več; izseljenci se bodo vladjevali (einschiffen), pijanci pa vkrčmovali. Najden denar bomo meni nič tebi nič vžepovali, stranke pa bodo po mili volji vhiševali in izhiševali. Novi besednjak bo moral k vsakemu samostalniku dobiti še en glagol...

Prej omenjena beseda *okovariti* (okovarjati, okovarjen, okovara) se je pri nas kdo ve kdaj udomačila, a sedaj menda tudi že na Štajerskem peša. Pomeni pa »spraviti pod streho, na varno, da se ne more nič zgoditi«. Táko jo pozna Pleteršnik (I, 814) po Cafu, Cigaletu, Janežiču, Levstiku in Slomšku. Danes se širi namesto nje nepotrební izraz *osigurati*, ki ga Pleteršnik ni poznal. Za to že imamo besedo *zavarovati*; obe pa ne obsegata toliko kakor *okovariti*.

Vinko Gaberski

GORGONZOLA

Slišal sem pripombo: Zakaj pravi Slovenski pravopis, da je beseda gorgonzola nesklonljiva? Brez težave lahko rečem: Pojedel sem košček gorgonzole.

Res je, da so nesklonljivi samostalniki in pridevniki v slovenščini redki. Res je tudi, da se v pogovornem jeziku beseda gorgonzola včasih sklanja, včasih pa tudi ne. Slovenski pravopis je sprejel nesklonljivo obliko menda zato, ker je običajnejša. Izraz je trgovski. Gorgonzola imenujejo Italijani sir po mestecu Gorgonzola v milanski provinci. To je v italijanščini mogoče. Pri nas pravimo siru, ki ga delajo v Bohinju, bohinjski sir, kvečjemu bi mogli opravičiti obliko bohinjec. Sir iz Bovca je bovški sir, iz Gorgonzole bi bil torej gorgonzolski sir ali gorgonzolec. Če se rabi v trgovskem in pogovornem jeziku gorgonzola, ki je krajevno ime, tudi za sir, lahko pustimo ta izraz še v knjižnem jeziku in ga sklanjamo; s tem se ne bomo pregrešili proti pravilom našega jezika.

Ivan Tominec

ZASTARATI, ZASTARATI SE, ZASTARETI

Ti glagoli se pogosto napačno rabijo. Ker pa sodijo tudi v pravno izrazoslovje, je tembolj potrebno, da jim ugotovimo pravi pomen.

Oglejmo si najprej nesestavljena glagola starati ali starati se in stareti! Starati rabimo v prehodnem pomenu: skrbi ga starajo, to se pravi, ga delajo starega. Fran Levstik je zapisal: Že tri leta me stara s plačilom, to se pravi: že tri leta mi zadržuje plačilo. Oče stara sina, če mu ne izroči gospodarstva. Med starati se in stareti po Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju pravzaprav v osnovnem pomenu ni razločka, oba izraza pomenita star postajati. Kaj pa zastarati se in zastareti? Predlog za daje nesestavljenemu glagolu posebne pomena. Pomeni lahko začetek dejanja: grmeti, zagrmeti. Dalje pomeni, da se kaka stvar za drugo pomika: sonce zahaja za goro. Pomen predloga za v glagolih zastarati se in zastareti je razviden iz naslednjih primerov. Pleteršnik ima iz Dalmatina: Da bi se hči ne zastarala, to je, da bi ne postala prestara za možitev. Dalje: Zastarana beseda, zastarana pravica, zastarana bolezen. Pomen teh izrazov je jasen in se ujema s pomeni, ki jih navajajo besednjaki za glagol zastareti: zastarela noša, zastarela mnenja, iz Levstika: Če je tri mesece že prešlo, tedaj kazen zastari.

Kako naj na osnovi teh primerov odločimo, ali naj rečemo v pravnem jeziku zastareni dolgovi ali zastareli dolgovi. Z zgolj jezikovnega stališča je oboje prav. Seveda moramo pri tem upoštevati, da dobivajo posamezni izrazi v določenih zvezah poseben pomen. To je važno zlasti tedaj, kadar gre za strokovni izraz. Podoba je, da se je v pravnem jeziku udomačil izraz zastarani dolgovi za take dolgove, ki jih zaradi starosti ni mogoče več izterjati.

Ivan Tominec

O NEPRAVILNIH ZVEZAH GLAGOLA PRITI

Germanizmi v sintaktičnih zvezah glagola priti se zlasti po listih vztrajno ponavljajo. Podoba je, da jih je tem več, čim manj je znanja nemškega jezika.

Pred kratkim sem bral v nekem dnevniku tale stavek: Včeraj je prišlo do tretje poskusne eksplozije atomske bombe na britanskem ozemlju. Stavek ni le jezikovno zgrešen, je tudi nelogičen.

V nepokvarjenem ljudskem govoru ne slišimo stavkov, ki kvarijo pogovorni jezik naših meščanov in zaidejo žal neredko tudi v tisk:

Do tega ne sme priti = to se ne sme zgoditi. Kakor ravno pride = kakor nanese. To je prišlo od tega = to se je zgodilo, ker... Še do vojske bo prišlo = še vojska bo.

Ivan Tominec

